

Lise Tarih Ders Kitaplarında Tarihi Şahsiyetler*

Historical Figures in High School History Textbooks

İlker DERE¹, Ahmet Burak ÜLKER²

¹Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı. idere@erbakan.edu.tr

²Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı. burakulker70@gmail.com

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/ Research Article

Makalenin Geliş Tarihi: 23.04.2021

Yayına Kabul Tarihi: 15.09.2021

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, ortaöğretim tarih ders kitaplarında tarihi şahsiyetlerin yerini değerlendirmektir. Ders kitaplarında sunulan tarihi şahsiyetleri incelemek için doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2020-2021 eğitim-öğretim döneminde okutulan tarih (9-11. sınıflar) ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (12. sınıf) ders kitapları oluşturmaktadır. İçerik analizi yöntemiyle tarihi şahsiyetlerin ünitelere ve tanındıkları alanlara göre dağılımları incelenmiştir. Beş ve üzeri frekansa sahip tarihi şahsiyetler, tanındıkları alanlara göre devlet adamları (liderler), bilim ve kültür insanları ve dini şahsiyetler olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Araştırma sonucunda, tarih ders kitaplarında tarihi şahsiyet olarak 9. sınıf ders kitabında en çok Hz. Muhammed'e, 10. sınıf ders kitabında Fatih Sultan Mehmet'e, 11. sınıf ders kitabında II. Abdülhamid'e ve 12. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında Mustafa Kemal Atatürk'e yer verildiği tespit edilmiştir. Ayrıca tüm ders kitaplarında en fazla tarihi şahsiyetin devlet adamları (liderler) kategorisinde bulunduğu görülmüştür. Bunların yanında yabancı ve kadın tarihi şahsiyetlere oldukça az vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Ders kitapları, Lise, Tarihi şahsiyetler, Değer

ABSTRACT

The present study aims to investigate the place of historical figures in high school history textbooks. The document analysis method was used to analyze the historical figures mentioned in the textbooks. The sample consisted of the history (9-11th grades) and Turkish Republic Revolution History and Kemalism (12th grade) textbooks used in the 2020-2021 academic year.

***Alıntı:** Dere, İ. ve Ülker, A.B. (2022). Lise tarih ders kitaplarında tarihi şahsiyetler. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(1), 921-956.

The distribution of historical figures and their roles were evaluated by using the content analysis method. Historical figures with five or more frequencies were divided into three categories as statesmen (leaders), persons of science and culture, and religious figures, based on the areas for which they are known. The study found that the most mentioned historical figure was Prophet Mohammed in the ninth-grade history textbook, Fatih Sultan Mehmed in the tenth-grade history textbook, Abdülhamid II in the eleventh-grade history textbook, and Mustafa Kemal Atatürk in the twelfth-grade Turkish Republic Revolution History and Kemalism textbook. In addition, it was found that most of the mentioned historical figures were in the "statesmen (leaders)" category in all the textbooks. Besides, little emphasis was placed on foreign or female historical figures.

Keywords: *History, Textbooks, High school, Historical figures, Value*

GİRİŞ

Tarih, yaşanan olay ve olguları açıklayıp yorumlayarak geleceğin inşasına yönelik fikirler üretilmesini amaçlayan bir alandır (Özçelik, 2014). Bu alanın öğretiminde iki temel yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Birinci yaklaşımda; tarihin gelenekçi anlayışla vatandaşlık ve kimlik aktarımı, ikinci yaklaşımda ise öğrencilere bilimsel bakış açısı, üst düzey düşünme beceri ve niteliklerinin kazandırılması temel alınmıştır (Demircioğlu, 2006). Aynı zamanda tarih eğitimi, farklı deneyimlere sahip öğrencileri geçmişe götürerek onların milli kimliğin bir parçası olan olaylar ve kişilerle ilgili bilgileri öğrenmesini amaçlamaktadır (Şimşek ve Çakmakçı, 2019).

Tarih eğitiminde olayların oluşumunda rol oynayan kişilerin, kahramanların, şahsiyetlerin veya karakterlerin öğretiminde çoğunlukla biyografiler kullanılmaktadır. Çeşitli türleri bulunan biyografi; tarih, edebiyat, siyaset vb. alanlarda üne kavuşmuş ve bu alanlarda ürünler vermiş kişilerin hayatlarını ve tanınmalarını sağlayan olayları anlatan eserler olarak bilinmektedir (Özçelik, 2014). Mübahat Kütükoğlu'nun (1998, s. 23) biyografiyi "*Tarihe mal olmuş şahsiyetlerin hayatlarının hikâyesi*" olarak tanımlaması, dolaylı olarak tarihi şahsiyetlerin öğretiminde biyografinin kullanımına da işaret etmektedir. Biyografilerin kullanımıyla büyük adamların yaşantıları daha anlamlı hâle getirilmeye çalışılır. Öğrenciler, kahramanları, liderleri veya büyük adamları örnek almak isteyebilirler. Bu gerekçeyle derslerde yeri geldikçe bu kişilere değinmek yararlı olacaktır (Akbaba, 2019).

Biyografilerde yer verilen kahramanlar, liderler ve "büyük" adamlar, bazı özellikleri taşıyorsa, "tarihi şahsiyetler" olarak değerlendirilmektedir. Buna göre tarihi şahsiyet, tarihi olayların meydana gelmesinde aktif rol üstlenen isimleri ve etkileri konuşulan unutulmaz kimlikleri (Deniz, 2011, s. 37) ifade etmektedir. Bu bağlamda geçmişte yaşamış tüm kişilerin "tarihi şahsiyet" olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Tarihi şahsiyetlerden bahsedilirken onların kişiliklerinden ziyade olaylara olan etkileri ya da onlardan etkilenmeleri ön plana çıkmaktadır (Dönmez ve Yazıcı, 2013, s. 246). Tarihi şahsiyetlerin olaydaki rolü kadar hangi değerlere sahip oldukları ve hangi anlayışları yansıttıkları da önemlidir. Bu bağlamda tarih derslerinde fermanlar, kitabeler,

kahramanlar, müzeler ve sözlü tarih çalışmaları aracılığıyla değerlerin öğretimi yapılabilmektedir (Tokdemir, 2017).

Öte yandan tarih bilimi, daha çok geçmişteki her olayı ve kişiyi değil, hükümdarlar, din adamları, bilim adamları, sanat adamları, komutanlar veya insanlığı ve toplumu etkilemiş kahramanları ele alır ve genellikle sıradan kişileri ve halktan birilerini konu edinmez (Oruç, 2019, s. 360). Günümüzde de etkileri süren bu anlayışın oluşmasında, toplumların “büyük adam” ve “kahraman” anlayışlarının, tarihe bakışlarına ve buna bağlı olarak verilen tarih eğitimine yansımalarının etkileri bulunmaktadır. Milli kimlik, vatanseverlik ve vatandaşlık duygularıyla ilişkilendirilen kahramanlardan yalnızca asker olanlar değil, aynı zamanda bilim ve sanat alanındaki kahramanlar da milli duyguyu besleyen önemli unsurlar olarak görülmektedir. Bu da milli kahramanların Türkiye’de okutulan tarih ders kitaplarında geniş bir şekilde yer almasını sağlamıştır (Elban, 2018).

Yukarıda bahsedilen gerekçelerle tarih ve sosyal bilgiler gibi ders kitaplarında kullanılan biyografilerde tarihi şahsiyetlere yer verilir. Ders kitaplarında hangi tarihi şahsiyetlere nasıl yer verileceğine dair ipuçları öğretim programlarında yer alır. Lise kademesinde Tarih (9-11. sınıflar) ile T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (12. sınıf) dersleri zorunlu olarak okutulmaktadır. Öncelikle Türkiye’de uygulanan 2018 Tarih Dersi Öğretim Programı’nda öğrencilerin “*İnsanlık/dünya, Türk ve Türkiye (Anadolu) tarihinin farklı dönemlerini anlamak için gereken kavram, olay, olgu, kişi ve kurum bilgilerini kazanmaları*” ve “*Türk, İslam ve Türkiye tarihinde rol oynamış önde gelen siyasi ve sosyal teşekküller ile önemli şahsiyetleri tanımaları*” gerektiğine vurgu yapılmıştır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018a, s. 12). Bu amacın gerçekleştirilmesi için şahsiyetlerin öğretiminde dikkat edilmesi gereken hususlar ise şu şekilde ifade edilmiştir: “*Tarih Dersi Öğretim Programı’nda önemli şahsiyetlere de vurgu yapılmaktadır. Tarihin şekillenmesinde önemli rol oynamış bu şahısların hayat ve kariyerleri ile tarihe mal olmuş eser ve faaliyetleri programda yer alan konu ve kazanımlarla ilişkilendirilerek öğretilmelidir*” (MEB, 2018a, s. 17). Benzer şekilde 2018 T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı’nda öğrencilerin “*...tarihi olay, olgu ve şahsiyetler hakkında çıkarımda bulunurken anakronizme düşmeden ilgili dönemin şartları içerisinde değerlendirme*

yapmanın gerekliliğini kavramaları” (MEB, 2018b, s. 12) için “dönemin fikir, sanat, spor, müzik, edebiyat vb. alanlarında öne çıkan şahsiyetleri ile ilgili biyografi çalışmalarına yer verilmesi” (MEB, 2018b, s. 18) tavsiye edilmiştir. Bu amaçlar ve beklentiler doğrultusunda, her iki programın çeşitli kazanımları içerisinde dönemin önemli tarihi şahsiyetlerine yer verilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Tarihi konuların öznesi olan şahsiyetlerin öğretimindeki amaçlar, doğal olarak ders kitaplarına yansımıştır. Bilindiği gibi, tarih derslerinin temel öğretim materyali, ders kitaplarıdır. Tarih ders kitapları, kazanımların gerçekleşmesini sağlayan, kullanımı kolay, her öğrencinin ulaşabileceği ve bilgilerin sistematik olarak sunulduğu önemli kaynaklardır (Karabağ, 2020). Bu durum, ders kitaplarının etnosantrik öğeler içermeyen, bilimsel ve görelilik ilkelerine, öğrencilerin ilgilerine ve bireysel farklılıklarına uygun şekilde hazırlanmasını (Gülersoy, 2013) daha da önemli hâle getirmektedir. Bu bağlamda tarih ders kitaplarında yer verilen tarihi şahsiyetlerin bilimsel ilkelere göre ön yargısız bir şekilde sunulması (Elban, 2018), öğrencilerin tarih öğretiminin temel amaçlarından biri olan tarihsel düşünme becerilerini kullanarak değerlendirme yapmalarına (Demircioğlu, 2009) fırsat verecektir.

İlgili Araştırmalar

Tarih, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ve sosyal bilgiler ders kitaplarında yer verilen tarihi şahsiyetler, çeşitli çalışmalarda ele alınmıştır. Bu çalışmaları üç grupta incelemek mümkündür. İlk gruptaki çalışmalarda ortaokul öğrencilerinin (Faiz ve Karasu-Avcı, 2019; Öcal, Polat ve Arı, 2012; Tokcan ve Kolyiğit, 2017) ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin (Ayaz, 2020; Bektaş, 2020; Deniz, 2011) tarihi şahsiyetler, kahramanlar ve karakterler hakkındaki görüşleri ve algıları ortaya çıkarılmıştır. İkinci gruptaki çalışmalarda ise sosyal bilgiler (Deniz, 2011; Karakuş ve Çoksever, 2019; Osmanoğlu ve Cantemur, 2020; Şimşek ve Çakmakçı, 2019; Topçuoğlu, 2019), Türkçe (Karakuş ve Çoksever, 2019), T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (Karakuş ve Çoksever, 2019; Safran, Donmez, Yazici ve Ciftci, 2016) ve tarih (Şimşek ve Çakmakçı, 2019) ders kitaplarında tarihi şahsiyetlere, kahramanlara ve kişilere nasıl yer verildiği incelenmiştir. Üçüncü gruptaki çalışmalarda Kaymakçı ve Er (2013) ile Bektaş (2019)

sosyal bilgiler ders kitaplarında biyografi kullanımının yerini incelerken, Karagözoğlu (2018) vatanseverlik değerinin kazandırılmasında hayat öykülerinden yararlanılabilecek kadın kahramanları tespit etmiştir.

Görüldüğü gibi, tarihi şahsiyetlerle ilgili araştırmaların büyük çoğunluğu sosyal bilgiler dersi kapsamında yürütülmüştür. Bu çalışmalarda tarihi şahsiyetler, kahramanlar, öğretmen ve öğrenci görüşleri ve biyografiler incelenmiştir. Buna karşın lise ders kitaplarındaki tarihi şahsiyetler, kahramanlar veya kişileri inceleyen herhangi bir çalışma tespit edilememiştir. Bu eksiklikten hareketle tasarlanan araştırmanın amacı, ortaöğretim tarih ders kitaplarında (9-12. sınıflar) tarihi şahsiyetlerin yerini değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda ders kitaplarında, tarihi şahsiyetlerin ünitelere ve tanındıkları (ünlendikleri) alanlara göre dağılımları incelenmiştir. Bu çalışma, zorunlu olarak okutulan tarih ders kitaplarında yer verilen tarihi şahsiyetlerin özelliklerini ortaya koyacaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada yazılı verileri (kitaplar, dergiler, fermanlar, anılar, makaleler, layihalar, romanlar, öyküler, şiirler, yazıtlar vb.) ve görsel malzemeleri (resimler, slaytlar, filmler, anıtlar, pullar, flamalar vb.) incelemeyi sağlayan (Sönmez ve Alacapınar, 2017, s. 108) doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda ilgili yöntemle ortaöğretim tarih ders kitapları incelenmiştir.

Veri Kaynakları

Araştırmanın veri kaynakları, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında zorunlu olarak okutulan 9, 10 ve 11. sınıf “Tarih” ile 12. sınıf “T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” ders kitaplarıdır. Örnekleme yer alan kitaplara ilişkin bilgiler, Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1. İncelenen Tarih Ders Kitapları

Kitabın Adı	Yazarlar	Yayınevi	Yıl
9. Sınıf Tarih	Dr. Öğr. Üyesi Erol Yüksel Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Kapar Dr. Özgür Bağcı Ferhat Bildik Kazım Şahin Leyla Şafak Murat Ardıç Süleyman Yıldız	Tuna Matbaacılık	2020
10. Sınıf Tarih	Dr. Öğr. Üyesi Erol Yüksel Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Kapar Ferhat Bildik Kazım Şahin Leyla Şafak Murat Ardıç Dr. Özgür Bağcı Süleyman Yıldız	Özgün Matbaacılık	2020
11. Sınıf Tarih	Dr. Öğr. Üyesi Erol Yüksel Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Kapar Dr. Özgür Bağcı Ferhat Bildik Kazım Şahin Leyla Şafak Murat Ardıç Süleyman Yıldız	Özgün Matbaacılık	2020
12. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	Yasemin Ardıç Akif Çevik Gül Koç Koray Şerbetçi	Özgün Matbaacılık	2020

Verilerin Analizi

Tarih ders kitapları, içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizinde, incelenen dokümanlardan araştırılan konu veya vurgulanan olay ve olgular ile ilgili kodlamalar yapılır. Kodlamalar sonucunda kategoriler oluşturulur ve son olarak temalara ulaşılır (Tutar ve Erdem, 2020). İçerik analizi sırasında öncelikle ders kitaplarının tüm

üniteleri tamamen okunmuş ve tarihi şahsiyetler tespit edilmiştir. Bu kapsamda daha önce değinilen Deniz (2011) ile Dönmez ve Yazıcı (2013) tarafından yapılan açıklamalara uygun olarak tarihi olaylara doğrudan etki etmeyen veya bir olayda yalnızca adı geçen kişiler, kapsam dışı bırakılmıştır. Bu işlem sırasında tarihi şahsiyetlere hangi sınıflarda, ünitelerde ve ne sıklıkla yer verildiği kaydedilmiş, her bir tarihi şahsiyetin nasıl sunulduğu ve hangi özelliklerine yer verildiği incelenmiştir. Her ders kitabında ön plana çıkan tarihi şahsiyetleri göstermek için beş ve üzeri frekansa sahip olan isimler ayrı tablolarda sunulmuştur. Bunun yanında tarihi şahsiyetler, tanındıkları alanlara göre kategorize edilmiştir. Ayrıca içerik analizi sırasında Deniz (2011) tarafından yapılan çalışmadan da yararlanılarak tarihi şahsiyetler, “Devlet Adamları (Liderler)”, “Bilim-Kültür İnsanları” ve “Dini Şahsiyetler” olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır.

Araştırmanın tutarlılığı, güvenilirliği ve geçerliliği artırmak için araştırmacılar, verileri öncelikle birbirinden bağımsız, ardından birlikte analiz etmiştir. Ayrıca veri analizinde yapılan yorumları ve değerlendirmeleri incelemesi için iki alan uzmanına gönderilmiştir. Onların yorumları doğrultusunda araştırmada tekrara düşen bölümler, bulgulardan çıkarılmıştır. Böylece bulgular, daha sade, okunaklı ve anlaşılır hâle getirilmiştir. Ayrıca her iki uzman, yer verilen tarihi şahsiyetlerin isimleri ve onlarla ilgili verilen bilgilerin doğruluğunu kontrol etmişlerdir. Böylece tespit edilen hatalar düzeltilmiştir. Bunların dışında tablolarda yer verilen bilgileri ve yapılan yorumları desteklemek ve kanıtlamak için her ders kitabından doğrudan alıntılar yapılmıştır.

Etik Kurallara Uygunluk

Bu araştırmanın verileri, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2020-2021 eğitim-öğretim yılında liselerde zorunlu olarak okutulan tarih ders kitaplarından elde edildiği için etik kurul onayı gerektirmemektedir. Araştırma verilerinin toplanması, analiz edilmesi, sunulması ve kaynakların gösterilmesinde YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi’ndeki ilkeler dikkate alınmış ve gerekli bölümlere atıflar yapılmıştır.

BULGULAR

Bulguları sunarken ilk olarak ünitelerde tarihi şahsiyetlere ne sıklıkla yer verildiği gösterilmiştir. Ardından her kitapta beş kez ve üzerinde değinilen tarihi karakterlerin faaliyet gösterdikleri alanlara “Devlet Adamları (Liderler)”, “Bilim-Kültür Adamları” ve “Dini Şahsiyetler” göre dağılımı sunulmuştur. Bu sınıflama ve sıralama, her kademedeki ders kitabı için ayrı ayrı yapılmıştır.

9. Sınıf Tarih Ders Kitabında Tarihi Şahsiyetler

9. sınıf tarih ders kitabında yer alan tarihi şahsiyetlerin ünitelere göre dağılımı incelenmiş ve Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Tarihi Şahsiyetlerin Ünitelere Göre Dağılımı (N: 269)

Ünite	Tarihi Şahsiyet (f)
İslam Medeniyetinin Doğuşu	99
Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri	66
İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası	42
İnsanlığın İlk Dönemleri	30
Tarih ve Zaman	20
Orta Çağ’da Dünya	12

Tablo 2’de görüldüğü gibi, tarihi şahsiyetlere en çok “İslam Medeniyetinin Doğuşu” (99), en az “Orta Çağ’da Dünya” (12) adlı ünitelerde yer verilmiştir.

Devlet Adamları ve Liderler

Tablo 2’deki dağılımı anlaşılır hâle getirmek için tarihi şahsiyetler, faaliyet gösterdikleri ya da tanındıkları alana göre ayrılarak değerlendirilmiştir. Öncelikle 9. sınıf tarih ders kitabında 5 kez ve üzerinde yer verilen devlet adamlarının ve liderlerin ayrıntıları incelenerek Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Dokuzuncu Sınıf Tarih Ders Kitabında Devlet Adamları ve Liderler

Devlet Adamları ve Liderler	<i>f</i>
Hız. Muhammed	67
Attila	33
Tuğrul Bey	26
Hız. Osman	24
Cengiz Han	23
Hız. Ali	21
Melikşah	18
Mete Han	17
Muaviye	15
Alp Arslan	14
Hız. Ömer	14
Selahaddin Eyyubi	12
Berkyaruk	11
Kapgan Kağan	10
Tolunoğlu Ahmet	10
Yezid	10
Hız. Ebubekir	9
Nizamülmülk	9
Justinyanus	9
Kutluk Bilge Kağan	8
Sultan Sencer	8
Memun	7
Urgakina	7
İstemi Yabgu	6
Çağrı Bey	6
Mehmet Tapar	6
Harun Reşid	5
Muhammed Bin Tuğç	5
Mukan Kağan	5
Theodosius	5

Tablo 3'te görüldüğü gibi, 9. sınıf tarih ders kitabında beş ve üzeri sıklıkla tekrar eden 30 devlet adamı vardır. Bu devlet adamları ve liderlerin tamamı erkektir. Devlet adamlarının neredeyse tamamını (üçü hariç) Türk-İslam kökenli devlet adamları oluşturmuştur. Nizamülmülk hariç diğer devlet adamlarının tamamı, hükümdardır. Ders kitabında en çok verilen tarihi şahsiyet olan Hız. Muhammed'e (67), en fazla "İslam Medeniyetinin Doğuşu" ünitesinde değinilmiştir. Burada Hız. Muhammed'in doğumundan, peygamberlik döneminden, İslamiyet'i yayma sürecinden ve bazı kişisel

özelliklerinden bahsedilmiştir. Aynı zamanda Hz. Muhammed'in farklı alanlardaki yetkinlikleri bir arada verilmiştir: *"Hz. Peygamber, İslam'ı tebliğe devam ederken Müslümanların dünyevi işlerini de düzene koymuştur. İslam Devletinin devlet başkanlığı ve ordu kumandanlığı görevlerini de üstlenen Hz. Muhammed'in vefatıyla İslam Devletinin başkanının kim olacağı sorunu gündeme gelmiştir"* (Yüksel, Kapar, Bağcı, Bildik, Şahin, Şafak, Ardıç, Yıldız ve Ardıç, 2020a, s. 143). Alıntidan anlaşılacağı gibi, Hz. Muhammed'in dini rolünün yanı sıra idari ve askeri yönlerine de değinilmiştir. Ayrıca kitapta farklı alanlarla ilgili ön plana çıkarılan şahsiyetler olmuştur. Dönemlerinde güçlü karakterleri ile bilinen Avrupa Hun Devleti hükümdarı Attila, Moğol İmparatorluğu'nun hükümdarı Cengiz Han ve Asya Hun Devleti hükümdarı Mete Han gibi önemli devlet adamlarının Türk ve dünya tarihindeki etkilerinden sıklıkla bahsedilmiştir. Avrupa Hun hükümdarı Attila'nın özellikle Avrupa coğrafyasında adından nasıl sıkça söz ettirdiği şöyle aktarılmıştır: *"Attila, hem Türk hem de dünya tarihinde derin izler bırakmıştır. Avrupa'nın pek çok yerinde yüzyıllar boyu onun hakkında efsaneler türemiştir"* (Yüksel ve diğerleri, 2020a, s. 116). Attila'nın Romalı düşmanları tarafından "Tanrı'nın kılıcı" olarak anılması (Fields & Hook, 2006, s. 5), bu durumun en önemli nedenlerinden biridir. Ayrıca ismi olumsuz olaylarla anılan Yezid gibi isimlere de yer verilmiştir. İslam Medeniyetinin Doğu ünitesindeki Emeviler konusunda: *"Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin de Yezid'e bağlılığını bildirmemiş ve Kerbela denilen yerde ailesi ve akrabalarıyla birlikte şehit edilmiştir"* (Yüksel ve diğerleri, 2020a, s. 149) ifadesi yer almıştır.

9. sınıf ders kitabında Justinyanus, Urgakina ve Theodosius gibi yabancı devlet adamlarından da bahsedilmiştir. Sümerlerin ilk yazılı kanunu çıkarmış olmaları (Kınal, 1983, s. 60), kitapta şu şekilde yer bulmuştur: *"Sümer Kralı Urgakina, MÖ 2375'te tarihte bilinen ilk yazılı kanunları çıkarmıştır"* (Yüksel ve diğerleri, 2020a, s. 41). Kitapta yabancı devlet adamları Türk-İslam kökenli devlet adamlarına göre çok az bahsedilmiştir.

Bilim ve Kültür İnsanları

9. sınıf tarih ders kitabında bilim ve kültür insanları olarak beş ve üzeri frekansa sahip olan tarihi şahsiyetler, Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Dokuzuncu Sınıf Tarih Ders Kitabında Bilim ve Kültür İnsanları

Bilim ve Kültür İnsanları	f
Gazali	18
İbn-i Sina	13
Farabi	10
Yusuf Has Hacip	7
İbn-i Rüşd	6
Aristo	5
Biruni	5
Mehmet Altay Köymen	5

9. sınıf tarih ders kitabında beş ve üzeri frekansa sahip 8 bilim ve kültür insanından bahsedilmiştir. Bahsedilen bilim insanlarının tamamı erkektir. Aristo hariç diğer bilim insanları Türk-İslam kökenlidir. Kitapta değinilen bilim ve kültür insanlarının hayatlarına, çalışma alanlarına ve eserlerine, yaşadıkları topluma ve dünyaya etkilerine yer verilmiştir. İslam Medeniyeti ünitesindeki “Bilim Medeniyeti” konusunda Türk ve İslam dünyasının önemli düşünürleri ve bilim insanlarından olan Gazali, İbn-i Sina ve Farabi gibi tarihi şahsiyetlere sıkça yer verilmiştir. Bu isimlerden İbn-i Sina'nın hem Avrupa'yı hem de İslam dünyasını çalışmalarıyla etkilediğine ve çeşitli coğrafyalarda farklı isimlerle anılmasına dikkat çekilmiştir: “*İbn-i Sina, Batı'da Avicenna, İslam âleminde ise “eş-şeyhü'r-reîs” adıyla anılmıştır*” (Yüksel ve diğerleri, 2020a, s. 167). Birçok alanda önemli çalışmalarda bulunan Farabi'nin özellikle felsefe ve mantık alanında çalışmalarına yer verilmiştir: “*Farabi, mantık ilmine katkılarında dolayı Aristo'dan sonra “İkinci Öğretmen” lakabıyla anılmıştır*” (Yüksel ve diğerleri, 2020a, s. 167).

Orta çağ Türk ve Müslüman bilim adamlarının yanı sıra Selçuklu araştırmalarının önemli ismi, Mehmet Altay Köymen'den bahsedilmiştir: “*Selçuklu Devri Türk Tarihi'ndeki otoritesini yalnız yurt içinde değil yurt dışında da kabul ettirmiş önemli Türk bilim insanlarından*” (Yüksel ve diğerleri, 2020a, s. 204). Bu isimlerin dışında

Yusuf Has Hacip, İbn-i Rüş, Aristo, Biruni, Mehmet Altay Köymen ders kitabında en çok yer bulan isimler arasındadır.

Dini Şahsiyetler

9. sınıf tarih ders kitabında beş ve üzeri frekansa sahip olan dini şahsiyetler, Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Dokuzuncu Sınıf Tarih Ders Kitabında Dini Şahsiyetler

Dini Şahsiyetler	<i>f</i>
Hız. Hüseyin	10
Hız. İsa	7
Osman Bin Talha	7
Hız. Ayşe	6

9. sınıf tarih ders kitabında beş kez ve üzerinde frekansa sahip 4 dini şahsiyet içerisinde en çok Kербela Olayı'nda şehit edilen Hız. Hüseyin'den (10) bahsedilmiştir. Hız. Hüseyin ve yanındakilerin, Kербela bölgesinde Yezid'in adamları tarafından şehit edilmesi (Kılıç, 2010), kitapta şu şekilde yer bulmuştur: "*Başta Hız. Hüseyin olmak üzere Hız. Muhammed'in pek çok akrabası burada şehit edildi. Sağ kurtulanlar da Şam'a halife Yezid'e gönderildi*" (Yüksel ve diğerleri, 2020a, s. 149). Ayrıca ders kitabında, Hristiyanlar ve Müslümanlar için önemli bir yere sahip olan Hız. İsa'dan, Cemel Vakası gibi siyasi olayların içerisinde olan Hız. Ayşe'den ve Kâbe'deki rolünden dolayı Osman Bin Talha'dan bahsedilmiştir. Bunların dışında Hız. Muhammed, Hız. Ebubekir, Hız. Ömer, Hız. Ali gibi dini şahsiyetlerin ders kitabında devlet adamı rollerine daha fazla vurgu yapıldığı için bu tabloda yer almamışlardır.

10. Sınıf Tarih Ders Kitabında Tarihi Şahsiyetler

Bu bölümde öncelikle 10. sınıf ders kitabındaki ünitelerde tarihi şahsiyetlere ne sıklıkla yer verildiği incelenmiş ve Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Onuncu Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Tarihi Şahsiyetler (N: 263)

Ünite	Tarihi Şahsiyet (f)
Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiyesi	76
Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti	70
Dünya Gücü Osmanlı	71
Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti	55
Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler	24
Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı	24
Klasik Çağ'da Osmanlı Toplum Düzeni	14

Tablo 6'da görüldüğü gibi, tarihi şahsiyetlere en çok “Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiyesi” (76), en az “Klasik Çağ'da Osmanlı Toplum Düzeni” (14) adlı ünitelerde yer verilmiştir.

Devlet Adamları ve Liderler

Tablo 6'daki dağılımı anlaşılır hâle getirmek için tarihi şahsiyetler, faaliyet gösterdikleri alanlara ayrılarak sırayla incelenmiştir. İlk olarak devlet adamlarının ayrıntıları incelenerek Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Onuncu Sınıf Tarih Ders Kitabında Devlet Adamları ve Liderler

Devlet Adamları ve Liderler	f
Fatih Sultan Mehmet	122
Kanuni Sultan Süleyman	84
Yavuz Sultan Selim	71
I. Bayezid	46
II. Murad	44
Osman Bey	41
Şarlken	34
Timur	32
Orhan Bey	22
I. Murad	21
Cem Sultan	20
I. Kılıçarslan	19
II. Bayezid	19
Ferdinand	17
I. Alaeddin Keykubat	15
Şah İsmail	15
Çaka Bey	10
Çelebi Mehmet	10
I. Fransuva (François)	10
Süleyman Şah	10
I. Şah Tahmasb	10
Selahaddin Eyyubi	9
II. Kılıçarslan	8
Ertuğrul Gazi	8
Süleyman Müineddin Pervane	8
II. Gıyaseddin Keyhüsrev	7
I. Jan Zapolya	7
Çandarlı Halil Paşa	6
Şehzade Ahmet	6
I. Elizabeth	5

10. sınıf tarih ders kitabında beş ve üzeri frekansa sahip 30 devlet adamına yer verilmiştir. Tablo 7'den de anlaşılacağı gibi kadın olarak sadece I. Elizabeth yer almıştır. Kitapta en çok ismi geçen tarihi şahsiyet olan Fatih Sultan Mehmet'e (122), en sık "Dünya Gücü Osmanlı" adlı üniteye yer verilmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in kişisel yönleri ve sözlerinin yanı sıra siyasi olaylardaki rollerinden bahsedilmiştir. Değinen en önemli icraatı, İstanbul'un Fethi olmuştur: "*İstanbul'un Fethi'nden sonra Fatih'in hedefi doğuda İslam, batıda da Hristiyan dünyası üzerinde mutlak hâkimiyet kurmak olmuştur*" (Yüksel ve diğerleri, 2020b, s. 131). Yine aynı üniteye Osmanlı Devleti'nin

dünya gücü olmasında rolü olan Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın siyasi faaliyetlerinden ve devirlerindeki etkilerinden sıkça bahsedilmiştir. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman'ın Avrupa'daki başarılarından dolayı farklı unvanlara sahip olduğuna dikkat çekilmiştir: “Yaşadığı çağda Avrupa’da Sultan Süleyman; “Muhteşem” veya “Büyük Türk” olarak isimlendirilmiştir” (Yüksel ve diğerleri, 2020b, s.141).

10. sınıf tarih ders kitabında Türk devlet geleneklerinden doğan rekabetlerde kişilerin rollerine ve devlet adamlarının kültürel faaliyetlerine de yer verilmiştir. Türklerin cihan hâkimiyeti anlayışının iki Türk lideri Yıldırım Bayezid ve Timur'u bile karşı karşıya getirdiğinden şu şekilde bahsedilmiştir: “Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, İslamiyet'in kabulünden sonra Nizam-ı Âlem fikri ile birleşerek Osmanlı Devleti tarafından ileri seviyeye taşınmıştır. Türklerde hiçbir devirde önemini yitirmeyen bu ideal, Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Devri'nde Yıldırım Bayezid ve Timur'u karşı karşıya getirmiştir” (Yüksel ve diğerleri, 2020b, s. 66). Olayları kronolojik sırayla ele alan kitapta, II. Murad döneminde özellikle Türkçe ile ilgili çalışmalara şöyle değinilmiştir: “II. Murad Devri, önemli kültürel gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Türk diline önem veren padişah, Türkçe eserler yazdırdığı gibi birçok yabancı eserin de Türkçeye tercümesini sağlamıştır” (Yüksel ve diğerleri, 2020b, s. 110).

Öte yandan kitapta tarihi Türk şahsiyetlerin yanında Osmanlı Devleti'nin mücadele içinde olduğu devletlerin liderlerinden de bahsedilmektedir. Bu liderler arasında Şarlken (34), Ferdinand (17), I. Fransuva (10), I. Zapolya (7) ve I. Elizabeth (5) yer almaktadır. Avrupa'daki siyasi mücadelelerin, Kutsal Roma Germen İmparatoru Şarlken ve Fransa Kralı I. Fransuva'yı karşı karşıya getirdiği şöyle anlatılmıştır: “Şarlken, başta Fransa olmak üzere Avrupa'nın tamamını hâkimiyet altına alma politikası izledi. 1521'de Hristiyan dünyasının iki büyük hükümdarı Şarlken ile I. Fransuva arasında başlayan savaş ile Avrupa iki cepheye ayrıldı” (Yüksel ve diğerleri, 2020b, s. 142). Son olarak Son olarak Tablo 7'de, devlet adamlarının yarısının Osmanlı Devleti dönemine ait ve çoğunlukla Türk-İslam kökenli olduğu görülmektedir.

Bilim ve Kültür İnsanları

10. sınıf tarih ders kitabında bilim ve kültür insanları olarak beş ve üzeri frekansa sahip olan tarihi şahsiyetler incelenmiş ve Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Onuncu Sınıf Tarih Ders Kitabında Bilim ve Kültür İnsanları

Bilim ve Kültür İnsanları	f
Ali Kuşçu	17
Efdaleddin Bey	9
Baki	9
Uluğ Bey	9
Takiyüddin Mehmet	8
Paul Wittek	7
Fuad Köprülü	5
Halil İnalçık	5

10. sınıf tarih ders kitabında beş ve üzeri frekansa sahip 8 bilim ve kültür insanına yer verilmiştir. Verilen bilim insanlarının tamamı, erkektir. Paul Wittek hariç bilim insanlarının tamamı, Türk-İslam kökenlidir. Ders kitabında bilim adamı olarak en sık ismi geçen tarihi şahsiyet Ali Kuşçu (17) olmuştur. Ali Kuşçu ve Takiyüddin Mehmet, astronomi ve matematik alanında yaptıkları çalışmalar ile tanınmıştır. Fatih döneminde İstanbul’a davet edilen Ali Kuşçu’nun (Unat, 2019) burada yaptığı çalışmalara şöyle yer verilmiştir: “*İstanbul’un ünlü bilim insanları da Ali Kuşçu’nun matematik ve gök bilimi derslerini izlemiştir*” (Yüksel ve diğerleri, 2020b, s. 107-108). Ali Kuşçu’nun yanında Avusturyalı tarihçi Paul Wittek, Osmanlı Devleti’nin kuruluşuna dair görüşleriyle kitapta yer bulmuştur. Cumhuriyet döneminde yaşamış Efdaleddin Bey, Fuad Köprülü ve Halil İnalçık da Osmanlı Devleti’nin kuruluşuna dair görüşleriyle ders kitabında atfı yapılan isimler olmuşlardır. Bu şahsiyetlerin Osmanlı Devleti’nin kuruluşu üzerine farklı fikirlere sahip olduklarına şu şekilde değinilmiştir: “*Osmanlı Beyliği’nin kuruluşu üzerine çalışmalar yapan tarihçilerin ileri sürdüğü nazariyeler farklılık göstermektedir. Özellikle Paul Wittek, Mehmet Fuat Köprülü ve Halil İnalçık, beyliği kuruluşu ile ilgili önemli teoriler ortaya atmışlardır*” (Yüksel ve diğerleri, 2020b, s. 53).

Dini Şahsiyetler

10. sınıf tarih ders kitabında dini şahsiyetler (mutasavvıflar, düşünürler, kanaat önderleri gibi) olarak beş ve üzeri frekansa sahip olan tarihi şahsiyetler, Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Onuncu Sınıf Tarih Ders Kitabında Dini Şahsiyetler

Dini Şahsiyetler	f
Mevlâna	14
Hacı Bektaş-i Veli	13
Şeyh Bedreddin	13
Yunus Emre	13
Ahmet Yesevi	9
İdris-i Bitlisi	9
Hacı Bayram Veli	6
Martin Luther	5

10. sınıf tarih ders kitabında, beş ve üzeri frekansa sahip 8 din şahsiyete yer verilmiştir. Bu isimlerden beş ve üzeri frekansa sahip tek yabancı isim Martin Luther iken, tamamı erkektir. “Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti” ünitesinde sıkça adı geçen Mevlâna, Yunus Emre, Hacı Bektaş-i Veli, Ahmet Yesevi ve Hacı Bayram Veli gibi isimlerin hayatları, dönemlerindeki faaliyetleri, eserleri ve öğretilerinden bahsedilmiştir. Anadolu’nun kandilleri olarak da anılan Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre ders kitabında şu ifadelerle yer bulmuştur: “Anadolu coğrafyasında tarikatlar halk üzerinde büyük etkiye sahip olmuştur. Mevlana Celaleddin-i Rumi, Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre gibi âlimler, açtıkları tekke ve zaviyeler ile kurdukları vakıflarla geniş halk kitleleri üzerinde etkili olmaya başlamıştır” (Yüksel ve diğerleri, 2020b, s. 41).

Anadolu’nun manevi liderlerinin dışında tarihe ismi isyanla geçmiş olan Şeyh Bedreddin’den (13) sıkça bahsedilmiştir. Çelebi Mehmet döneminde gerçekleşen Şeyh Bedreddin İsyanı’nın detayları şu şekilde sunulmuştur: “Siyasi ihtirasları sebebiyle Çelebi Mehmet tarafından kazaskerlikten alınmayı kabullenemeyen Şeyh Bedreddin, görünüşte dini-tasavvufi, gerçekte ise siyasi teşkilatlanmayı sağlamak üzere harekete geçerek yoğun bir propaganda faaliyetine girişmiştir” (Yüksel ve diğerleri, 2020b, s. 69).

Din adamları içerisinde tek yabancı isim olan Martin Luther’in, Almanya’da Katolik

Kilisesi'ne karşı başlattığı reform hareketlerinin Kanuni dönemine denk gelmesi, ders kitabında 5 kez bahsedilmesini sağlamıştır: “*Kanuni'nin tahta çıktığı dönemde Avrupa'da çok önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Almanya'da Martin Luther adında bir rahip, Katolik kilisesini hedef alan bir bildiri yayınlamış ve büyük taraftar toplamıştır*” (Yüksel ve diğerleri 2020b, s. 141).

11. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Tarihi Şahsiyetler

11. sınıf tarih ders kitabında yer alan tarihi şahsiyetlerin ünitelere göre dağılımı incelenmiş ve Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. On Birinci Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Tarihi Şahsiyetler (N: 266)

Ünite	Tarihi Şahsiyet (f)
Devrimler Çağında Değişen Devlet ve Toplum İlişkileri	72
Değişim Çağında Avrupa ve Osmanlı	66
Değişen Dünya Dengeleri Karşısında Osmanlı Siyaseti	62
Uluslararası İlişkilerde Denge Stratejisi	37
XIX ve XX. Yüzyılda Değişen Gündelik Hayat	15
Sermaye ve Emek	14

Tablo 10'da görüldüğü gibi, tarihi şahsiyetlere en çok “Devrimler Çağında Değişen Devlet ve Toplum İlişkileri” (72), en az “Sermaye ve Emek” (14) adlı ünitelerde yer verilmiştir.

Devlet Adamları ve Liderler

Tablo 10'daki dağılımı daha anlaşılır hâle getirmek için tarihi şahsiyetler (5 kez ve üzerinde yer verilen) tanındıkları alanlara ayrılarak incelenmiş ve Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. On Birinci Sınıf Tarih Ders Kitabında Devlet Adamları

Devlet Adamları ve Liderler	f
II. Abdülhamid	47
II. Mahmud	36
Kavalalı Mehmet Ali Paşa	34
Napoleon	23
III. Selim	21
Sultan Abdülaziz	18
Kanuni Sultan Süleyman	16
Alemdar Mustafa Paşa	13
II. Osman (Genç)	11
III. Ahmed	10
Ahmet Cevdet Paşa	10
I. Ahmed	9
IV. Murad	9
Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi	9
Köprülü Mehmet Paşa	8
Nadir Şah	8
Sultan Abdülmecid	8
II. Katerina	7
Ali Paşa	7
Hüseyin Avni Paşa	7
XII. Şarl	6
I. Petro	5
Metternich	5

11. sınıf tarih ders kitabında beş ve üzeri frekansa sahip 23 devlet adamına yer verilmiştir. Rus İmparatoriçesi II. Katerina hariç bu isimlerin tamamı erkektir. Ders kitabında en fazla frekansa sahip tarihi şahsiyet olan II. Abdülhamit'e (47), en sık "Devrimler Çağında Değişen Devlet ve Toplum İlişkileri" adlı üniteye yer verilmiştir. II. Abdülhamit'in tahta çıkmasından, tahttan indirilmesinden, o dönemdeki siyasi mücadelelerden, açılan kurumlardan ve diğer gelişmelerden bahsedilmiştir. Osmanlı tarihinde en fazla okul açan padişahlardan biri olan II. Abdülhamit'in dönemi hakkında şu bilgiler verilmiştir: "Modern eğitim veren yabancı okullarla mücadele etmek için Osmanlı Devleti, kendi eğitim kurumlarında yenilikler yapmıştır. Özellikle Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde hızlanan bu süreçte, devlet tarafından modern okullar açılmıştır" (Yüksel ve diğerleri, 2020c, s. 154). II. Mahmud ve III. Selim gibi dönemin ıslahatçı padişahlarının isimleri de ders kitabında şu şekilde yer almıştır: "Osmanlı

devlet yöneticileri, sadece eski kurumları yenileme yoluna gitmemiş aynı zamanda Avrupa'daki kurumların benzerlerini örnek alan ıslahat hareketlerine girişmiştir. Özellikle III. Selim ve II. Mahmud Batı tarzı reformlar yapmıştır” (Yüksel ve diğerleri, 2020c, s. 140).

Öte yandan Fransa Kralı Napoleon, Safevi Hükümdarı Nadir Şah, Rus İmparatoriçesi II. Katerina, İsveç Kralı XII. Şarl, Rus Çarı I. Petro ve Avusturyalı devlet adamı Metternich haricindeki tüm devlet adamları ve liderler, Osmanlı Devleti'ne ait tarihi şahsiyetlerdir. Fransız Napoleon, tarihte askeri ve siyasi kimliği ile şu şekilde yer almıştır: “1804'te yapılan halk oylaması ile konsül yönetimi imparatorluğa dönüştürülmüş ve Napoleon imparator olmuştur... Roma İmparatorluğu hakkında yazılanları büyük bir ihtirarla okuyan Napoleon, bu imparatorluğun Doğu'daki istilalarını tekrarlamak istemiştir” (Yüksel ve diğerleri, 2020c, s. 125).

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme devrinde hükümdarların dışında Osmanlı Devleti'nde Mısır Sorunu'nda Kavalalı Mehmet Ali Paşa, II. Mahmut'un tahta çıkmasında etkili olan Alemdar Mustafa Paşa, Osmanlı Devleti'nin ilk elçisi olan Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi ve Osmanlı tarihinde ilk defa saraya şartlı olarak sadrazam olan Köprülü Mehmet Paşa gibi devlet adamları da siyasi faaliyetleri ve yaptıkları ıslahatlarla ders kitabında yer almışlardır. Sadrazam olmasıyla devlet yönetiminde olumlu etkisini hissettiren Köprülü Mehmet Paşa'nın, sadrazam olma şekli Osmanlı siyasi geleneklerinden farklı bir şekilde olmuştur: “Köprülü Mehmet Paşa, 1656'da sadrazam olurken görevi kabul etmek için bazı şartlar ileri sürmüştü ve pazarlık yapmıştır. Bu, Osmanlı tarihinde daha önce benzeri görülmemiş bir durumdur” (Yüksel ve diğerleri, 2020c, s. 47).

Dönemlerinde önemli olumsuz olayların aktörü olan bazı devlet adamları da ders kitabında yerini almıştır. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa (34), kendisine verilen görevler ve Osmanlı Devleti'ne karşı verdiği mücadelelerle döneminde öne çıkan bir isim olmuştur. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın, II. Mahmud döneminde Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakacak faaliyetlerde bulunduğu şöyle anlatılmıştır: “Sultan II. Mahmud Dönemi'nin sonlarına doğru, Mısır Meselesi tekrar ortaya çıkmıştır.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa kuvvetlerinin, Osmanlı ordusunu yenilgiye uğratmasının ardından II. Mahmut 1839’da vefat etmiş ve yerine oğlu Abdülmecid tahta geçmiştir” (Yüksel ve diğerleri, 2020c, s. 159). Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın, valilik yaptığı Osmanlı Devleti’ni mağlup etmesi, Osmanlı Devleti’nin askeri ve siyasi açıdan güçsüzleştiğini göstermiştir.

Bilim ve Kültür İnsanları

11. sınıf tarih ders kitabında bilim ve kültür insanları olarak beş ve üzeri frekansa sahip olan tarihi şahsiyetler, Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. On Birinci Sınıf Tarih Ders Kitabında Bilim ve Kültür İnsanları

Bilim ve Kültür İnsanları	f
Copernicus	19
Kâtip Çelebi	18
Koçi Bey	9
İbrahim Müteferrika	8
J.J. Rousseau	7
Batlamyus	7
Isaac Newton	6
Karl Max	6
Evliya Çelebi	5
Gutenberg	5
Immanuel Kant	5
Mehmet Sait Efendi	5
Yusuf Akçura	5

11. sınıf tarih ders kitabında beş ve üzeri frekansa sahip 13 bilim ve kültür insanı (7’si yabancı, 6’sı Türk ve Müslüman) bulunmaktadır. Bu yönüyle yabancıların, Türk İslam kökenli tarihi şahsiyetlerden fazla olduğu tek bölüm, burası olmuştur. Bahsedilen bilim insanlarının tamamı erkektir. Güneş sistemine dair çalışmalarıyla bilinen ve en çok değinilen şahsiyet olan Copernicus (19) hakkında kitapta şu bilgiler verilmiştir: *“Matematik, astronomi, tıp ve ilahiyat alanında döneminin tüm bilgilerine hâkim olan Copernicus, ağırlıklı olarak astronomi üzerine çalışmalar yapmıştır”* (Yüksel ve diğerleri, 2020c, s. 87). Osmanlı İmparatorluğu’nda sistemin içinde bulunduğu durumu raporlaştıran ve aksaklıkları ortaya koymaya çalışan Kâtip Çelebi ve Koçi Bey de ders kitabında yer bulmuştur. Kitapta Kâtip Çelebi’den şöyle bahsedilmiştir: *“Avrupa ile*

Osmanlı ilim dünyası arasındaki açığı fark eden ilk Osmanlı âlimi, Avrupa’da “Hacı Kalfa” ismi ile tanınan Kâtip Çelebi’dir” (Yüksel ve diğerleri, 2020c, s. 82).

Matbaayla ilgili çalışmalardan dolayı Gutenberg, İbrahim Müteferrika ve Mehmet Sait Efendi de ders kitabında yerlerini almışlardır. Gutenberg’le ilgili şu ifadeye yer verilmiştir: *“Modern anlamda ilk matbaa Avrupa’da Gutenberg tarafından 1450’lerin başında geliştirilmiştir”* (Yüksel ve diğerleri, 2020c, s. 78). Buna karşın kitapta Osmanlı Devleti’nde, modern matbaa Gutenberg’in çalışmalarından onlarca yıl sonra başladığı şöyle açıklanmıştır: *“Müslümanların kullandığı ilk matbaa Lale Devri’nde açılabilmiştir. Matbaa kurma hazırlıklarına basımevinin açılışından sekiz yıl kadar önce başlayan İbrahim Müteferrika ve Fransa Elçisi Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi’nin oğlu Said Efendi ile ortak bir matbaa kurmak konusunda anlaşmıştır”* (Yüksel ve diğerleri, 2020c, s. 81). Bunların dışında Aydınlanma döneminin önemli şahsiyetlerinden J. J. Rousseau, Immanuel Kant ve Isaac Newton, yaptıkları önemli çalışmalarla ders kitabında yer edinmişlerdir.

12. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabında Tarihi Şahsiyetler

12. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (İ.T.A.) ders kitabında yer alan tarihi şahsiyetlerin ünitelere göre dağılımı incelenmiş ve Tablo 13’te gösterilmiştir.

Tablo 13. On İkinci Sınıf İ.T.A. Ders Kitabında Tarihi Şahsiyetler (N: 407)

Ünite	Tarihi Şahsiyet (f)
21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye ve Dünya	100
Milli Mücadele	87
XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti ve Dünya	72
II. Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye ve Dünya	49
Toplumsal Devrim Çağında Dünya ve Türkiye	37
İki Savaş Arasındaki Dönemde Türkiye ve Dünya	32
Atatürkçülük ve Türk İnkılabı	18
II. Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye ve Dünya	12

Tablo 13’te görüldüğü gibi, tarihi şahsiyetlere en çok “21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye ve Dünya” (100), en az “II. Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye ve Dünya” (12) adlı ünitelerde yer verilmiştir.

Devlet Adamları ve Liderler

Tablo 13'teki dağılımı anlaşılır hâle getirmek için tarihi şahsiyetler, tanındıkları alanlara ayrılarak incelenmiştir. Bu kapsamda ilk olarak 12. sınıf tarih ders kitabında yer alan devlet adamları ve liderler, Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14. On İkinci Sınıf İ.T.A. Ders Kitabında Devlet Adamları ve Liderler

Devlet Adamları ve Liderler	f
Mustafa Kemal Atatürk	449
İsmet İnönü	32
Adnan Menderes	17
Kazım Karabekir	16
Celal Bayar	15
Damat Ferit Paşa	15
Woodrow Wilson	11
Adolf Hitler	9
Benito Mussolini	9
Necmettin Erbakan	8
Rauf Orbay	8
Enver Bey	8
Winston Churchill	7
Fethi Okyar	7
Recep Tayyip Erdoğan	7
Harry Truman	7
Venizelos	7
II. Abdülhamit	6
Bekir Sami Bey	6
Sultan Vahdettin	6
Fevzi Paşa	6
Halil Paşa	6
Fahrettin Paşa	5
Mihail Gorbaçov	5
Lyndon Johnson	5
Refik Koraltan	5
Süleyman Demirel	5
Ali Fuat Cebesoy	5
Şerif Hüseyin	5
Refet Bele	5
Tansu Çiller	5

Tablo 14'te 12. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında beş ve üzeri frekansa sahip 31 devlet adamına ve lidere yer verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk

ve tek kadın başbakanı Tansu Çiller haricindekilerin tamamı erkektir. 25 devlet adamının 8'i yabancıdır. Kitabın her ünitesinde yer verilen devlet adamı olan Mustafa Kemal Atatürk (449), aynı zamanda bu çalışmada incelenen tüm kitaplar içerisinde en fazla ismi geçen kişidir. Mustafa Kemal'in ailesinden, kişilik özelliklerinden, sözlerinden, öğrencilik yıllarından, askerlik hayatından, Osmanlı Devleti'nin girdiği savaşlardaki rollerinden, Milli Mücadeleyi başlatmasından ve yeni Türkiye'yi inşasında hem askeri kimliği hem de devlet adamlığı yönlerinden geniş bir şekilde bahsedilmiştir. Özellikle Çanakkale Savaşı'ndaki başarıları, Mustafa Kemal'in tanınmasında büyük bir paya sahip olmuştur: *"Anafartalar Kahramanı olarak tanınan Mustafa Kemal'in bu cephedeki başarısı, Milli Mücadele'nin de lideri olmasında etkili oldu"* (Çevik, Koç ve Şerbetçi, 2020, s. 38). Ayrıca ders kitabında, Mustafa Kemal'in Milli Mücadele'den hemen sonra inkılap hareketleriyle yeni Türkiye'nin oluşmasında büyük adımlar attığından sıkça bahsedilmiştir: *"Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarak yalnızca devletin idari yapısını değiştirmeyi düşünmedi. Aynı zamanda bu devleti yaşatacak, milli varlığının bilincinde olan çağdaş bir toplum da hedefledi"* (Çevik ve diğerleri, 2020, s. 115).

Mustafa Kemal'in yanında Milli Mücadele kahramanlarından İsmet İnönü, Kazım Karabekir, Rauf Orbay gibi isimlerin siyasi faaliyetlerinden sıkça bahsedilmiştir. Bu isimlerin Milli Mücadele'nin örgütlenme safhasındaki yaptığı iş birliğine şu şekilde değinilmiştir:

14 Haziran'da kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bünyesinde Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat (Ceibesoy), Refet (Bele) ve Rauf (Orbay) paşalar bir araya geldi. Mustafa Kemal Paşa tarafından önceden hazırlanmış metin üzerinde yapılan değerlendirmeler sonrasında Amasya Genelgesi hazırlandı. Konya'da bulunan Ordu Müfettişi Cemal Paşa ve Erzurum'da bulunan Kazım Karabekir Paşa'nın da telgrafla onayları alındıktan sonra, 22 Haziran 1919'da genelge tüm ilgililere duyuruldu (Çevik vd., 2020, s. 64).

Bu alıntıda Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele hazırlıkları esnasında farklı komutanların da onayını aldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Kazım Karabekir'in Milli Mücadele'de Mustafa Kemal'e verdiği destekten şöyle bahsedilmiştir: *"Ben ve Kolordum, emrinizdeyiz Paşam! Diyerek en büyük manevi desteği de sağlamış oldu"*

(Çevik ve diğerleri, 2020, s. 65). Milli Mücadele döneminde ismi olumsuz girişimlerle anılan Damat Ferit Paşa'nın Milli Mücadele karşıtı tavrına şu cümleler ile değinilmiştir: *“Damat Ferit Paşa, Elazığ Valisi Ali Galip Bey aracılığıyla Sivas Kongresi'ni dağıtmayı denemiş, yayınladığı bildiri ile halkı Mustafa Kemal Paşa'ya karşı isyana kışkırtmış ve Mustafa Kemal ve arkadaşlarını “İttihatçı ve Bolşevik” olmakla suçlamıştı”* (Çevik ve diğerleri, 2020, s. 66).

Kitabın kapsamına giren I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemini ele alırken Wilson ve Venizelos gibi yabancı devlet adamlarına da yer verilmiştir. ABD Başkanı Wilson'ın I. Dünya Savaşı'nın kaderini değiştiren gelişmelere imza attığı şöyle anlatılmıştır: *“1917 yılında İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa katılan ABD'nin başkanı Woodrow Wilson (Vudrov Vilsın), her iki tarafın da çıkarlarını gözettiği iddiasıyla 14 maddelik bir bildiri duyurdu”* (Çevik ve diğerleri, 2020, s. 47). Bu bildiriler, tarihe “Wilson İlkeleri” olarak geçmiş ve savaşın sona ermesinde etkili olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın baş aktörlerinden olan Alman Adolf Hitler, İtalyan Benito Mussolini, İngiliz Winston Churchill, II. Dünya Savaşı sonrasında Truman Doktrini ile ön plana çıkan ABD Başkanı Harry Truman, Kıbrıs meselesinde Türkiye'ye tepki mektubu gönderen ABD Başkanı Lyndon Johnson ve dağılma sürecinde SSCB'nin lideri olan Mihail Gorbaçov, ders kitabında yer verilen diğer önemli yabancı devlet adamları olmuşlardır.

Öte yandan Türkiye'de çok partili hayata geçiş, 1950 seçimleri ve 1960 darbesi gibi konular içerisinde Adnan Menderes ve Celal Bayar'dan sıkça bahsedilmiştir. Bu iki isim ve o dönemki çalışma arkadaşlarının girişimine kitapta şu şekilde vurgu yapılmıştır: *“Demokrat Partinin kurulmasıyla Türkiye'de çok partili siyasal hayat tekrar başladı. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulan DP'nin genel başkanlığına Celal Bayar getirildi”* (Çevik ve diğerleri, 2020, s. 177). Ayrıca “21.Yüzyılın Eşiğinde Türkiye ve Dünya” adlı ünitelerde Necmettin Erbakan, Süleyman Demirel, Tansu Çiller ve Recep Tayyip Erdoğan gibi yakın tarihin önemli siyasi figürleri yer almıştır.

Bilim ve Kültür İnsanları

12. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan devlet adamları incelenmiş ve Tablo 15’te sunulmuştur.

Tablo 15. On İkinci Sınıf İ.T.A. Ders Kitabında Bilim ve Kültür İnsanları

Bilim ve Kültür İnsanları	f
Halide Edip Adıvar	8
Namık Kemal	7
Tevfik Fikret	5

Ders kitabında beş ve üzeri frekansa sahip 3 Türk bilim ve kültür insanından bahsedilmiştir. Diğer kültür insanlarına göre daha fazla adı geçen Halide Edip Adıvar’ın hem edebi kimliğinden hem de askeri faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Ayrıca Osmanlının son döneminde ortaya çıkan bazı fikirlerin temsilcilerinden olan Namık Kemal ve Tevfik Fikret’in (Namık Kemal, vatanseverlik; Tevfik Fikret inkılapçılık) Mustafa Kemal’i etkilediklerine şu şekilde değinilmiştir:

Mustafa Kemal idadide başarılı bir öğrenciydi. Aynı zamanda idadide tanıştığı sınıf arkadaşı Ömer Naci aracılığı ile edebiyata, özellikle de şiire ilgi duymaya başladı. Bu ilgi, onu Namık Kemal ve Tevfik Fikret’in eserlerini okumaya yöneltti. Bu eserler sayesinde içinde var olan vatan ve millet sevgisi daha da pekişti (Çevik ve diğerleri, 2020, s. 21).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Ortaöğretim tarih ders kitaplarında tarihi şahsiyetlerin nasıl sunulduğunu inceleyen bu araştırmada tarih eğitimine katkı sağlayacak bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Her şeyden önce, hem 2018 Tarih Dersi Öğretim Programı’nda (MEB, 2018a) hem de Ortaöğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı’nda (MEB, 2018b) vurgulandığı gibi, ders kitaplarında konuların öğretiminde dönemin önde gelen tarihi şahsiyetlerinin kariyerleri ve yaptıklarıyla tarihe mal olduklarına vurgu yapıldığı görülmüştür. Bu durumda programın amaçlarının ders kitaplarında karşılık bulunduğunu söylemek mümkündür.

Öncelikle tarihi şahsiyetlerin sayısının kitaplara göre dağılımına bakıldığında, en çok T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında 407 tarihi şahsiyete yer verildiği, diğer

kitaplarda (sırayla 9, 10 ve 11. sınıf) birbirine daha yakın bir dağılımın (sırayla 263-263-269) olduğu görülmüştür. Bu durum, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabının I. ve II. Dünya Savaşları, Milli Mücadele, Cumhuriyet dönemi ve 21. yüzyılda Türkiye ve dünyanın yakın tarihiyle ilgili siyasi konuları içermesi ve daha fazla tarihi şahsiyete ilişkin yeterli bilginin bulunmasıyla açıklanabilir.

Ders kitaplarında yer verilen tarihi şahsiyetlere bakıldığında, 9. sınıf tarih ders kitabında en çok Hz. Muhammed'e (67), 10. sınıf tarih ders kitabında Fatih Sultan Mehmet'e (122), 11. sınıf tarih ders kitabında II. Abdülhamid'e (47) ve 12. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında Mustafa Kemal Atatürk'e (449) yer verildiği tespit edilmiştir. 9. sınıf tarih kitabının "İslam Medeniyetinin Doğuşu" adlı ünite (9.5.1. ve 9.5.2. nolu kazanımlarında) yoğun bir şekilde İslamiyet'in doğuşu ve yayılışı (MEB, 2018a, s. 26) ele alındığı için Hz. Muhammet'ten sıkça bahsedilmiştir. 10. sınıf tarih kitabının "Dünya Gücü Osmanlı" ünitesinde (10.5.1. ve 10.5.2. nolu kazanımlarda) ayrıntılı bir şekilde İstanbul'un Fethi (MEB, 2018a, s. 33) ele alındığı için dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmet'e fazlasıyla yer verilmiştir. 11. sınıf tarih kitabının "Devrimler Çağında Değişen Devlet ve Toplum İlişkileri" ünitesinde (11.4.3. nolu kazanımın d ve e maddelerinde) II. Abdülhamit dönemindeki gelişmeler bulunduğu (MEB, 2018a, s. 40) için padişah II. Abdülhamit'e fazlasıyla vurgu yapılmıştır. Son olarak 12. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabının tamamında Mustafa Kemal Atatürk'e bütün yönleriyle değinilmiştir. Ayrıca öğretim programının genel amaçlar bölümündeki: "*Atatürk'ün üstün askerlik ve devlet adamlığı yetenekleri ile inkılapçılığını kavramaları ve onu örnek almaları*"nı (MEB, 2018b, s. 11) sağlama amacı, bu sonucu daha anlaşılır hâle getirmektedir.

Tüm ders kitaplarında en fazla tarihi şahsiyetin devlet adamı kategorisinde yer aldığı görülmüştür. Bu durum, ortaöğretim tarih ders kitaplarında insanlığı ve toplumu etkilemiş siyasi tarihin önemli şahsiyetlere ağırlık verildiğini göstermektedir. Bununla birlikte sosyal tarihin figürleri (şahsiyetleri) neredeyse tamamen ihmal edilmiştir. Yalnızca sosyal tarihin bir parçası olarak kabul edilebilecek Nene Hatun'un bile Türk-Rus Savaşı'nda (93 Harbi, 1877-1878) sergilediği kahramanlıktan dolayı ders kitabında yer bulabildiğini

söylemek mümkündür. Benzer sonuç, sosyal bilgiler ders kitaplarında tarihi şahsiyetleri inceleyen Osmanoğlu ve Cantemur'un (2020) çalışmasında da görülmektedir. İlgili çalışmada meslekî alan bakımından sırasıyla en fazla devlet adamlarına, düşünür, ilim ve bilim insanlarına, sanatçı ve tüccarlara yer verildiği tespit edilmiştir. Bu durum, klasik tarih anlayışının öngördüğü gibi hem tarih hem de sosyal bilgiler ders kitaplarında “büyük adamlar” yani siyasi figürler üzerinden tarih öğretiminin amaçladığını ortaya koymaktadır.

Ders kitaplarında yer verilen yabancı tarihi şahsiyetlere (beş ve üzeri frekansa sahip) bakıldığında; 9. sınıf tarih ders kitabında 4, 10. sınıf tarih ders kitabında 6, 11. sınıf tarih ders kitabında 13 ve 12. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında 9 yabancı tarihi şahsiyete yer verildiği görülmüştür. Yabancı tarihi şahsiyetlerin Türk-Müslüman tarihi şahsiyetlerden fazla olduğu tek bölüm, 11. sınıf bilim ve kültür insanları kategorisi olmuştur (7 yabancı, 6 Türk-Müslüman). Bu durumun gerekçesi, 2018 Tarih Dersi Öğretim Programı'nda şu şekilde açıklanmıştır: “*Öğretim programının içeriği hazırlanırken kavram ve olgulara dair soyut temalara ilişkin somut tarihî örneklerde Türk, İslam ve Anadolu tarihlerine ağırlık verilmiştir. Bu bakış açısı çerçevesinde içeriğin sunumunda insanlık tarihinin birikimi Türk ve Türkiye tarihinden seçilen olaylar merkezinde ele alınmıştır*” (MEB, 2018a, s. 11). Bu sonucu destekler nitelikteki Osmanoğlu ve Cantemur'un (2020) çalışmasında, sosyal bilgiler ders kitaplarında Türk-İslam kökenli şahsiyetlere yabancı şahsiyetlere göre daha çok yer verildiği görülmüştür. Her iki kademedeki bu sonuçlar bağlamında ders kitaplarının öğretim programlarının öngördüğü şekilde Türk, İslam ve Anadolu merkezli hazırlandığını söylemek mümkündür.

Araştırmanın bir diğer önemli sonucu, ortaöğretim tarih ders kitaplarında kadın tarihi şahsiyetlere erkeklere oranla oldukça az yer verilmesidir. 9. sınıf tarih ders kitabında Hz. Ayşe, 10. sınıf tarih ders kitabında I. Elizabeth, 11. sınıf tarih ders kitabında II. Katerina, Nene Hatun ve Lady Montagu, 12. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında Tansu Çiller, Halide Edip Adivar, Zübeyde Hanım ve Kim Eunja (Ayla), en fazla değinilen kadın tarihi şahsiyetler olmuşlardır. 9, 10 ve 11. sınıf ders kitaplarında yer alan konular ve olayların ait olduğu dönemlerde kadınlar çok fazla ön plana çıkamadıkları için kitaplardaki temsilleri eksik kalmıştır. Fakat 12. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve

Atatürkçülük ders kitabının, I. ve II. Dünya Savaşları, Milli Mücadele, Cumhuriyet dönemi ve 21. yüzyılda Türkiye ve dünya gibi yakın tarihle ilgili konuları içermesi, kadın şahsiyetler ve çağdaşlaşan Türkiye’de öne çıkmış siyasetçi, yazar, sanatçı, bilim insanı kadınlara daha fazla yer verilmesini sağlamıştır. Bu sonuç, yalnızca incelenen ders kitaplarına özgü bir nitelik değildir. Ortaokul kademesinde okutulan Türkçe, Sosyal Bilgiler ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında kadın kahramanları inceleyen Karakuş ve Çoksever (2019), kitaplarda kadın kahramanlara ayrılan yerin az olduğunu ve değinilen kadın kahramanların daha çok çeşitli etkinliklerle öğrencilere tanıtıldığını tespit etmişlerdir. Ayrıca sosyal bilgiler kitaplarında tarihi şahsiyetlerin yerini inceleyen Osmanoğlu ve Cantemur (2020), kitaplarda adı geçen şahsiyetlerin yaklaşık onda birinin kadın olduğunu ortaya konulmuştur.

Öneriler

Elde edilen sonuçlara dayanarak ders kitaplarıyla ilgili bazı öneriler sunmak gerekmektedir. Birincisi, ders kitaplarında daha çok “büyük” isimlere, çoğunlukla kendi döneminde ön plana çıkmış siyasi şahsiyetlere yer verilmiştir. Bunun yanında tarihi daha canlı ve somut hâle getirecek sosyal hayattan isimlere daha fazla yer verilmelidir. Özellikle 12. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersleri bunun için oldukça uygundur. Bu kitapta sözlü tarih görüşmelerinden yapılacak alıntılar, içerikleri daha canlı hâle getirerek inandırıcılığı artıracaktır. İkincisi, öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerini kullanarak değerlendirme yapmaları için yabancı şahsiyetlere ve onların görüşlerine daha fazla yer verilmesi gerekmektedir. Öğrenciler, yabancı şahsiyetlerin görüşlerini karşıt kanıtlar olarak değerlendirerek tarihsel analiz, tarihsel empati ve tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerilerini geliştirebilirler. Ayrıca bu sorgulama süreci, öğrencilerin eleştirel, analitik, bütüncül ve çok boyutlu bir şekilde tarihi olayları değerlendirmelerini ve öğrendiklerini daha iyi bir şekilde temellendirmelerini sağlayacaktır. Üçüncüsü, tarih ders kitaplarında kadınların görünürlüğü artırılmalı, tarihin öznesi ve aktörü olma rollerine daha fazla vurgu yapılmalıdır. Mevcut haliyle, bu tarih ders kitaplarına “erkeklerin tarihi” eleştirisinin getirilmesi olasıdır. Son olarak kitaplarda yer verilen tarihi şahsiyetlerin sahip olduğu değerler ön plana çıkarılarak örtük değer öğretimine (Çalışkan ve Öntaş, 2020)

katkı sağlanabilir. Bilindiği gibi, kahramanların, büyük adamların veya şahsiyetlerin geçmişten günümüze değişmeyen önemli rolü, onların ahlak ve değer eğitiminde kullanılmasıdır. Ancak bu karakterler sunulurken, onların hatasız insanlar olarak sunulmaması, bilimsel ilkelerin göz ardı edilmemesi (Elban, 2018, s. 112) ve olayların çoklu kanıtlarla değerlendirilmesi, çocukların tarihsel düşünme becerilerini kullanabilmelerine imkân tanıyacaktır. Bunların dışında araştırmada yalnızca beş ve üzeri frekansa sahip tarihi şahsiyetler incelenmiştir. Gelecekteki araştırmalarda her kitap ayrı ayrı daha derinlemesine incelenerek bu sınırlılık aşılabilir. Bu kapsamda söylem analizi yöntemiyle kadın tarihi şahsiyetler, kitapların bilimsel niteliği, yazarların üslupları gibi konulara odaklanılabilir.

KAYNAKLAR

- Akbaba, B. (2019). İnkılap tarihi öğretiminde biyografiler. M. Safran (Ed.), *Tarih nasıl öğretilir* (3. Baskı), içinde (ss. 355-359). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Ayaz, K. M. (2020). *Sosyal bilgiler dersinde tarihi şahsiyetlerin rolüne ilişkin öğretmen görüşleri*, Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Bektaş, A. E. (2019). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan biyografilerin incelenmesi*, Yüksek lisans tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Bektaş, K. (2020). *Sosyal bilgiler öğretiminde tarihi şahsiyetlerin ele alınışına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri*, Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Çalışkan, H. ve Öntaş, T. (Ed.) (2020). *Değerlerimizle değerliyiz: Biyografilerle değerler eğitimi etkinlik kitabı* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çevik, A., Koç, G. ve Şerbetçi, K. (2020). *12. sınıf Türkiye cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı*. Ankara: Özgün Matbaacılık.
- Demircioğlu, İ. H. (2006). Lise öğrencilerinin tarih dersinin amaçlarına yönelik görüşleri, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 153-162.
- Demircioğlu, İ. H. (2009). Tarih öğretmenlerinin tarihsel düşünme becerilerine yönelik görüşleri, *Milli Eğitim Dergisi*, 39(184), 228-239.
- Deniz, Ç. (2011). *İlköğretim II. kademe sosyal bilgiler ders kitaplarında tarihi şahsiyetlere yaklaşım tarzı*, Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Dönmez, C. ve Yazıcı, K. (2013). Türkiye cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında tarihi karakterlerin kullanımını etkileyen faktörler, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14(3), 243 - 265.
- Faiz, M. ve Karasu-Avcı, E. (2019). Tarihi kahramanların değerler eğitiminde rol model olarak kullanılmasına ilişkin ortaokul öğrencilerinin algıları, *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 694-724. <http://dx.doi.org/10.23891/efdyyu.2019.138>
- Gülersoy, A. E. (2013). İdeal ders kitabı arayışında sosyal bilgiler ders kitaplarının bazı özellikler açısından incelenmesi, *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 2(1), 8-26.
- Elban, M. (2018). Tarih düşüncesinde ve eğitiminde kahramanların/büyük adamların rolü, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 11(22), 98-116. <http://dx.doi.org/10.12981/motif.459>
- Fields, N. & Hook, C. (2006). *The hun: Scourge of god AD 375-565* (Vol. 111). Oxford: Osprey Publishing.
- Karabağ, G. (2020). Tarih eğitimi ve ders kitabı kullanımı, İ. H. Demircioğlu ve İ. Turan (Ed.), *Tarih öğretiminde öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı* (5. Baskı), içinde (ss. 65-101). Ankara: Pegem Akademi.

- Karagözoğlu, N. (2018). Sosyal bilgiler dersinde vatanseverlik değerinin kazandırılmasında kadın kahramanların yaşam öykülerinin kullanılması, *International Journal of Field Education*, 4(2), 97-110.
<https://doi.org/10.32570/ijofe.477068>
- Karakuş, N. ve Çoksever, P. (2019). Değerler eğitiminde rol model olarak kadın kahramanlar, *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 10(20), 46-62.
- Kaymakçı, S. ve Er, H. (2013). Sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarında biyografinin kullanımı, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 198-224.
- Kılıç, Ü. (2010). Kerbala vakası (tarihi süreç). A. Yıldız (Ed.), *Çeşitli yönleriyle Kerbela (tarih bilimleri, I. Cilt)*, içinde (ss. 15-48). Sivas: Asitan Yayıncılık Ltd. Şti.
- Kınal, F. (1983). *Eski Mezopotamya tarihi* (No. 337). Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi.
- Kütükoğlu, M. S. (1998). *Tarih araştırmalarında usul* (9. Baskı). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018a). *Ortaöğretim tarih dersi öğretim programı* (9, 10 ve 11. Sınıflar). Ankara: TTKB.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018b) *Ortaöğretim T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programı*. Ankara: TTKB Akademi.
- Oruç, Ş. (2019). Tarih öğretiminde biyografiler, M. Safran (Ed.), *Tarih nasıl öğretilir* (3. Baskı), içinde (ss. 360-366). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Osmanoğlu, A. E. ve Cantemur, H. (2020). Sosyal bilgiler ders kitaplarında şahsiyetler, *Ekev Akademi Dergisi*, 82, 1-22.
- Öcal, A., Polat, R. ve Arı, G. (2012). Sosyal bilgiler ve T.C. Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi ders kitaplarındaki karakterlere ilişkin öğrenci görüşleri. *Dünya'daki Eğitim ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 82-88.
- Özçelik, İ. (2014). *Tarih ve metodolojisi* (5. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Safran, M., Donmez, C., Yazici, K. & Ciftci, B. (2016). Investigation of historical characters in republic of Turkey revolution history and Kemalism course books (1993-2012), *International Education Studies*, 9(8), 60-65.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2017). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri* (5. Baskı).Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şimşek, A. ve Çakmakçı, E. (2019). Cumhuriyet dönemi ilkökul tarih ders kitaplarında milli mücadele, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 30, 189-227.
- Tokcan, H. ve Kolyiğit, E. (2017). Türk tarihinde yer alan önemli kadın şahsiyetler hakkında öğrenci bilgi düzeyleri, *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 1, 31-41.
- Tokdemir, A. M. (2017). Tarih eğitimi ve değerler. İ. H. Demircioğlu ve E.

- Demircioğlu. (Ed.), *Türkiye'de tarih eğitimi araştırmaları el kitabı* (1. Baskı). içinde (ss. 325-339). Ankara: Pegem Akademi.
- Topçuoğlu, Z. (2019). *Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki tarihi şahsiyetlerin araştırılması*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Tutar, H. ve Erdem, A. T. (2020). *Örnekleriyle bilimsel araştırma yöntemleri ve spss uygulamaları* (1. Baskı). Ankara: Seçkin yayıncılık.
- Unat, Y. (2019). Bilim tarihi ve Türkiye'de astronomi tarihi çalışmaları, *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 47, 201-222.
- Yüksel, E., Kapar, M. A., Bağcı, Ö., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardiç, M. ve Yıldız, S. (2020a). *Tarih 9 ders kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yüksel, E., Kapar, M. A., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardiç, M., Bağcı, Ö. ve Yıldız, S. (2020b). *Tarih 10 ders kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yüksel, E., Kapar, M. A., Bağcı, Ö., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardiç, M., Yıldız, S. ve Ardiç, Y. (2020c). *Tarih 11 ders kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

ORCID

İlker DERE <https://orcid.org/0000-0003-0993-7812>

Ahmet Burak ÜLKER <https://orcid.org/0000-0003-2372-8849>

SUMMARY

Introduction and Purpose

It is not possible to think of the teaching of history, which is a science that examines past human activities, independently of the life stories of those who made history. For this reason, the teaching of historical figures has an important place in history education. It is also possible to see this in the history teaching programs. Therefore, many studies in the literature (Faiz and Karasu-Avcı, 2019; Öcal, Polat, and Arı, 2012; Tokcan and Kolyiğit, 2017; Ayaz, 2020; Bektaş, 2020; Deniz, 2011) have addressed historical figures from various aspects. These studies on historical figures (Deniz, 2011; Karakuş and Çoksever, 2019; Osmanoğlu and Cantemur, 2020; Şimşek and Çakmakçı, 2019; Topçuoğlu, 2019), mostly analyzed social studies textbooks. On the contrary, there is no study so far that examined the historical figures in high school history textbooks as a whole. Based on this gap in the literature, this study aims to investigate the place of historical figures in history textbooks for secondary education (9th to 12th grades).

Method

The document analysis method was used to analyze the historical figures mentioned in the textbooks. The research sample consisted of the history (9-11th grades) and Turkish Republic Revolution History and Kemalism (12th grade) textbooks used in the 2020-2021 academic year. The distribution of historical figures and their roles were evaluated by using the content analysis method. Historical figures have five or more frequencies were divided into three categories as statesmen (leaders), persons of science and culture, and religious figures, based on the fields for which they are known. In this context, persons who did not directly affect historical events, who were not affected by historical events or whose names are only mentioned in historical events were excluded from the scope. It was noted how often and in which textbooks or units of historical figures were mentioned, and how each historical figure was presented.

Findings

As a result of the research, it was seen that historical figures were distributed across the units as follows: The unit that mentioned historical figures the most was "The Birth of Islamic Civilization" in the ninth-grade history textbook, "Settlement and in State-building Process Seljuk's Turkey" in the tenth-grade history textbook, "Changing Relations between State and Society in the Age of Revolutions" in the eleventh-grade history textbook, and "Turkey and the World on the Threshold of the 21st Century" in the twelfth-grade Turkish Republic Revolution History and Kemalism textbook. In addition, the most mentioned historical figure was seen as Prophet Mohammed (67) in the ninth-grade history textbook, Fatih Sultan Mehmed (122) in the tenth-grade history textbook, Abdülhamid II (47) in the eleventh-grade history textbook, and Mustafa Kemal Atatürk (449) in the twelfth-grade Turkish Republic Revolution History and Kemalism textbook. Also, it was found that most of the mentioned historical figures were in the "statesmen" category in all the textbooks. This finding indicates that political history is in the foreground in the textbooks and that it is intended to teach history to students through "great men." Besides, little emphasis was placed on foreign or female historical figures. The subjects of

teaching programs predominantly consist of Turkish and Islam history, so it could be considered to be the reason why very few foreign figures are mentioned in the textbooks. Consequently, it is possible to conclude that the history textbooks are designed to the goals of the teaching programs.

Results and discussion

Based on the results, it is necessary to put forward some suggestions about history textbooks. First, textbooks often mentioned political figures who were prominent during their lifetime as “great” names. Therefore, we recommend that writers of the textbooks include names from social life that can make history more vivid and concrete. Historical quotations and narratives can make the subjects more vivid and thus increase credibility. Twelfth-grade Turkish Republic Revolution History and Kemalism classes are especially suitable for this purpose. Second, textbooks should include more foreign figures and their views, so this can enable students to make critical, analytical, holistic, and multidimensional evaluations based on evidence. Third, the writers should more include women figures and emphasize their role of being the subjects and actors of history. It would not be wrong to criticize history textbooks in their current form as “men's history.” Finally, the values of the historical figures mentioned in the textbooks can be emphasized, and thus contributions can be made to the implicit teaching of values (Çalışkan and Öntaş, 2020). These historical figures use in moral and values education for centuries. However, not presenting these figures as impeccable people, not ignoring scientific principles (Elban, 2018, p. 112), and evaluating events based on evidence can help students to develop and use their historical thinking skills.